

BACSO PÁL KÖLTŐJE. — BÁRD MIKLÓS.

(1857—1937)

A század elején egy verses kötet jelent meg, Rákosi Jenő előszavával. A «Bárd Miklós» név inkognitó volt csupán, fényes, de mélyen leeresztett sisak az érdeklődők, az ihletzavarók közelsége ellen. A költő egész életében, neve kiderülte után is, megmaradt diszkrét elszigeteltségben, a tömegetől való idegenkedésében. Igazi nevét megtudni nehezebb volt egykor, mint a legfurfangosabb rejtvényt megfejteni. Valóságos kis mondává szépült a hír, hogy még kiadója előtt is sokáig titok maradt. Arany János fia is így indult pályáján, nagy atyja nevéből, dicsőségétől elvonatkozottan. A legszebb gesztus ez, s költőknél annyira ritka, hogy alig van rá néhány példa az egész magyar irodalomban. Ideges, csörtető korunkban csak öntudatos egyéniség akaratóból lehetséges ez. Ki jár jobban és ki alkot igazábban? Aki égten ég, hogy neve minél többször jelenjék meg, s úgy jár a kritikus nyomában, mint valami végrehajtó, ezer ürügyet találva, hogy befolyásolja, elismerését kiharcolja vagy kierőszakolja? Az-é, aki elvegyül a nála kisebbek közt is, s nem érzékenykedik, ha félreértik, vagy nem látják meg mindjárt? Vagy egyenesen az, aki nevét is elrejtí? Sokat lehetne rajta vitatkozni. Mégis, ez a szerény és nemes önérzet tiszteletet parancsol, s kétszeresen zengővé teszi a nevet. Bárd Miklós úgy gondolta, hogy a vers mihelyt megszületett, már másé, s ám dédelgessék vagy fitymálják, ezzel neki egyszersmindenkorra számolnia kell. Sors bona nihali aliud : a katona Zrinyi Miklós jelszavát valamennyi igazi nagyság vallja, kimondatlanul is. Az ember legyen a társadalomé, egy kis köré, s hagyja alkotását külön életet élni. Bárd is két világra osztotta földi szerepét, s szívósan őrködött a határaikon. Ezért olyan töretlen az az idill, mely életét és irodalmi munkáját tükrözi s neve ezért ragyog ki kétszeres fényvel a legjobb nevű századvégiek közül. Mindig szigorú bírója volt önmagának s egy kicsit úgy nézett verseire, mintha műkedvelőtől lettek volna. Nem kicsiségérezetből, hanem éppen ambíciója teljéből. A mindig fejlődő, magával folyvást elégedetlen író volt, aki örökké a legjobb versét akarja megírni. «Legszebb könyveink azok, melyeket sohse irunk meg» — mondja valahol Tormay Cecile, — s ugyancsak ő : A« művészek imádsága : Uram add meg nekem mindennapi gondolatomat s bocsásd meg a tegnapi». Igazi művész minden hidat feléget maga mögött s mindig új hidakat épít, csak az átlag lubickol boldog öntelten elmúlt napok és ihletek állóvizében.

Kozma Ferenc tábornok később is igyekezett megőrizni inkognitóját. Emlékszem, mikor a «Mai Magyar Múzsza» költői arcképcsarnokot szerkesztettem, ő volt az egyedüli, aki egy kis humorral engesztelve, udvariasan, de mégis csak megtagadta a kért fényképet. Úgy tudom, székfoglalót sem tartott a Kisfaludy Társaságban, mely tagjai közé választotta, s legfeljebb csak «közönség» volt irodalmi matinékon.

Mennyire nem feltűnési vágy sarkalta, fellépése igazolja. Első versét (Az orosz) Rákosi Jenő hozza a Budapesti Hirlap egyik ünnepi számában. Mint Rákosi írja, «alig, hogy elolvastam, kézről kézre járt közöttünk, elol-

vastuk egyenként, aztán felolvastuk és osztatlanul gyönyörködtünk benne». — «Nem került bele egy esztendő, írja tovább Rákosi — s a posta megint hozott egy verset, címe volt: A les.» — Egy esztendő! Istenem, Bárd asztalfiókjában bizonyára sok vers lehetett már akkor, s ugyan hány poéta nem küldi mindjárt azokat is, ha gyengébbek volnának is?

Ez a nagy önfegyelem a forrása annak, hogy bár származására már rég elhelyezkedett a társadalomban, mint földbirtokos nemes, katona, a «hagyomány öre»: mint költő sehová sem tartozott. Pedig ezer alkalom kinálkozott, hogy társadalmi környezetének szólamiat versekbe foglalja. Őt semmi divat nem tudta magához édesgetni. A költő rendszerint politikus is, klikk-ember is, s ami ebből fakad, nagyon sokszor életrajzi adalékká, forgácsá válik idővel. Ami Bárd Miklós java alkotása mögött maradt, az a mindenkori hamu, mely a lángot kíséri, műhelyforgács, alkalmi megnyilatkozás, de mindig a veleszületett életszemléletnek gyermeke. Bár társadalmi helyzete meglátszik gondolkozásán, ő maga formálta magának azt az életet, melyre természete, véralkata sugallta. Katonalelek a javából, úr, szabad, nyakas magyar, akár Bessenyei, s ha hazáján túl nem igen tekintgetett is, mint a nagy testőr, itthon is megmaradt európai írónak. Világa határolt, de nem zártvonalú és semmiképen sem merev. Már testvére, Kozma Andor, melegen kezelt fog Adyval, a nagy felforgatóval, aki új mértékre veszi a magyar lírát formástul, mindenestül s modern lelkeséget olt bele. Bárd Miklós is a régi és az új magyarság közt foglal helyet. Nem egészen higgadt ez az állásfoglalás, vannak törései, kihagyásai, mint forduló korban minden lelkiismeretes léleknek, aki az egész nemzethez akar szólni. Ő sem fér meg egészen azokban a keretekben, melyeket politikánk, irodalmi életünk oly kényesen szokott megvonni, a «nemzeti» és nemzetietlen», a «jobb» és a «bal» oldal hétköznapi fogalmazása szerint a lelkiismeret Prokrutesz ágyába erőszakolva az egyéniséget. Bárd sovén magyar de mennyire túlnó minden csoportszellemen! Életben, természetben az az eszménye, ami ritka, sőt egyetlen, sehová be nem sorozható. A királyt is zavarba hozná, ha felkínálna neki mindent, amit csak «elbír a föld»:

*Király szeretnék lenni, óh Uram! . . .
Ezt add meg s engedj elsietnem innen.
Kincsed, hatalmad bird osztatlanul,
Mi rész a részből, nem kell nekem semmi.
Az én lelkem a végtelenbe jár,
Oly magasán fönn, mint a sasmadár,
Hol nincsen úr, csak ő, — fölötte — senki!*

S valóban király volt, a függetlenség poétája. Szabadságára ingerlékenyen féltéken, s mindvégig nagy tölggyaerdők lélezése volt a dalaiban, mert «a tölgyben erős, viharedzett lelkek laknak». Ifjúkorában legendákat meséltek lovaglásairól, s költői lendületére egy kicsit rokona volt a németek legnagyobb katonaköltőjének, a Cincinnatusra hivatkozó Liliencronnak, bár benne több az előkelő könnyedség, mely gyakran pongyolaságnak tetszett. A pillanat költője ő is, akár a nagy német, s nem sokat fűrt-faragott a versein, de vannak strófái, melyek a leggondosabb ötvösműhelyből sem kerülhetek volna ki tökéletesebben. Ihlete teljében sem mű-versre törekedett: rétek illata lengett dalaiból, uniformásán felejtkezett virágoké. A lovas ember körül kavargó természetképek pompáznak bennük, hegy-völgyek fény és árnyjátéka

s egy egész táj minden szépsége bele tudott költözni ezekbe a hol szorosra fogott, hol megeresztett kantárszárú versekbe. Szinnyi Merse Pálra gondolva, talán ő volt századvégi líránkban az első igazi plein-air festőnk. Mindig a szabadság hangulatában fürdött, s olyan korai pillanatokban, mikor a természet maga is legüdébb; az ébredő nap első hangjai zsonganak dús impresszióiban, s a kakukkfű szagától izes a szava. Ez a költő szelid, jóságos úr a portáján, remek katona a polgári hivatásában, s azontúl csak a természettel társalog és az Adriával levelez.

Úgy élte a verseit, mint más robotos ember a kurta vakációt. Nem tudott bókolni, s az, akit kivételes élményként megénekelt, testvéri ölelést kapott tőle, versben. A távoli olvasónak azért olyan egyenetlen ez a líra: hiányzik számára az az egylélekzetvételező élet, mely Bárd érzésvilága mögött van. A mulandóság őt is meghatja, de nincs egyetlen visszasírató, elmulasztottakon sopánkodó dala sem. Szerelmes lélek, mint minden katona, de mindig egy nagy műzsája volt, Zsóki; a gyöngéd férj ezer figyelmével rajongja körül, s az a költő, aki vallomását mindig halkan mondja. Öregedő fejjel is mindig az egyetlenre tekint, s az a szerelmes, aki halálíg udvarol a kegyesnek és sohasem szentimentális. Ahogy a kemény tölgy ága hajlik a kényes virág fölé.

Függetlenség-imádata hozza közel palettájához legsikerültebb elbeszélő költeményének remekbeöntött alakját, *Bacsó Pált*. Formáját itt-ott már kikezdte az idő, de a karakterkép, amit erről a vadduhaj magyarról alkotott, ma is töretlenül egész. Elbeszélés egy higanyelevevenségű lírai szemléletben. Humora itt sziporkázik legjobban, tárgy és temperamentum felségesen olvad egybe: érezni minden vonásán, hogy amit vázol, rajzol, fest, pillanatképnek vagy széles olajfestménynek, megesett vele, a Tisza-mentén. Bacsó Pál, Hajdinárom Miskának, a zsandárok által hasztalan kergetett betyárnak diadalmas guzsbakötője; a találkozás; Riza, az elrabolt szép asszony; a dárídó vadromantikus helyzetei; Bacsó Pál elhanyaglása az ügyes fortélyú ivótárrsal szemben; a tragikomikus katasztrófa: Riza szökése egy gavallérral, mint ahogy Bacsó Pállal szökött meg egykor a ráerőszakolt kötés elől; s a végzetes párbaj, melyben Bacsó Pál önként esik el, ellenfele golyójától, mivel úgy akarta! — mindez a valóságot megszügyenyítő élmény s az egész hangulaton ott vibrál folyton Bárd alakja maga, a minden körülményen veretlenül szuverén úr, romantikus ifjúságával, katonaéletével, kalandjaival, féktelen erejével, másfelől gyöngédségével, józan és naiv ábrándosságával.

Alig van verse, melyből ki ne csillanna valami szép gondolat, közvetlen érzés. Költői ere el-elbujik versei hegy-völgyeiben, de még onnét is, rejtekéből is tisztán kihallani életerejét, nemes dallamát. Legszebb versei, *Bacsó Pál* monumentális alakján és felséges környezetrajzán kívül *A vén kutya, Erdők, Vágy, Ha azt mondaná nekem a király, Irok a tengernek, Örömet élek*, stb. kivételes helyet jelöltek ki számára az egyeztető magyar költőszellemek társaságában. Egyénisége pedig a legritkább költőkarakterek közül való.

Vajthó László.

JUHÁSZ GYULA.

1883—1937.

Az űző nosztalgiájú költő utolsó verseiben még egyszer a világ felé fordult. A világ felé, amely elhagyta életében még, az élet felé, amely nem adott meg semmit a számára. Utoljára még a fiatalokat szólította meg, az utódokat és kimondta azt, amiről költői pályának éveit alatt hallgatott: «És mégis, mégis jó dolog, Hogy élek és hogy dudolok». A biztató nekilendülés után azonban már nem jött folytatás: Juhász Gyula mind mélyebbre és mélyebbre merült a melankóliába és akit a szegedi ház falai őriztek, nem a költő volt már, hanem egy elborult, vak és vágytalan lélek.

Mi volt Juhász Gyula útja az utolsó versek fölcillanó optimizmusáig és a csendes önmagába hullásig? Együtt indult a századot megnyitó évek irodalmi forradalmával és amit később a Nyugat — majdnem egyidőben a váradi mozgalommal — megkezdett, a váradi hét költő kötetete és társulása, «A Holnap» csirában már megmutatta. Időszerű költészet volt ennek a mozgalomnak a célja, magyar és nyugati mértékkel mérhető költészet és egy fontos gondolat: a magyar irodalom decentralizálása. «A Holnap» később megszűnt, írói beolvadtak a Nyugatba, velük tartott Juhász Gyula is, azonban élete végéig megmaradt a vidéken, Magyarország különböző stációin és először a nagyváradi irodalmi életnek, később a szegedinek — ahonnan származott is — volt a tagja. Szegeden elhatározóan hatott rá Tömörkényi, Gárdonyi és Móra öröksége és barátsága. Benne elevenen élt a decentralizált magyar irodalom vágyképe és ezt az illúziót élete utolsó éveiben, Móra halála után, már egymaga jelentette. A magyar vidék sorsa és talaja lett, az induláskor hangoztatott program

a magyar élet, a magyar föld egészen különös varázsú megismeréséhez vezette és a költő, aki első verseiben ködös «keresztény miszticizmussal» indult, Szegeden lassan rátalált igazi hangjára, igazi magyarságára és a keresztény gondolkodás módjára egészen jellegzetes, egyedül Juhász Gyulában megtalálható magyar köntösére. Ezzel a fordulattal költői pályája nagyjában véget is ért, utolsó kötetének versei ezt a megállapított képet mutatják csak és mélyebb, döntőbb keresztény magatartást.

Juhász Gyula számára a magyar föld, a fölfedezett magyar föld nem jelkép. Él benne valami meghatározhatatlan zavarú ősmagyar mítoszi világ, szemmelláthatóan Ady hatására: pusztáin ősmagyar lovasok nyargalnak, álmaiban Emese jelenik meg, kürtjén újra szól Lehel, a honalapítók és honfoglalók népe fölkerelkedik ismét az alföldi homokból. Ez az ősmagyar világ azonban inkább csak dísz, inkább a magyar érzés visszaadásának egyszerűbb, és kézenfekvőbb szemléltetése. A mult mint költői díszlet másképpen is megjelenik: verseket ír nagy társaihoz és nagy társairól, Dugonicsról, Gvadányiról, Zrinyiről, Aranyról, akikben a megszokott példákat látja. Később ezek a hatásos, inkább magyarkodó, mint magyar kellékek eltűnnek s egyre jobban a háttér nyomul előre, a magyar föld, a magyar táj, a magyar légkör. Juhász Gyula versei ekkoriban már csillogó, csodálatos színű magyar tájképek, minden sajátosabb mondanivaló nélkül. Néha rájuk borul melankóliája s ilyenkor azt látja bele, aki ő maga szokott lenni: a vágyódót, az unalomba süllyedt, a tehetetlent. Ez a kevés jelképesség is eltűnik, amikor a tájkép szociális helyzetképpé lesz, kicsi és felejtethetetlen hatású magyar társadalomrajzzá; egy-egy négy strófás versben a kétségbeesett pusztai,

alföldi élet éles, pontos és kegyetlen keresztmetszete. Így, ezzel a végzettséggel és fényképi hitelességgel Juhász Gyula előtt nem látták a magyar vidéket. Értéke ezeknek a verseknek kettős. Elsősorban költői: bennük emelkedik legmagasabbra Juhász Gyula költészete. A «Magyar tél», «Szakállszáritó», «A Tápai lagzi», «A fekete Mária», «Haviboldogaszszony», «A tápai Krisztus» legszebb versei. A táj plasztikus elevevénye, a forma magyar lejtése, a beszéd egyszerű sallangtalansága és a költői célzat frissen megnyilvánuló közvetlensége remek egységbe ölelkezik bennük. És szembeszökő másik, kicsit már irodalmon kívüli értékük: szinte riportok, kicsi és éles «szociográfiaiak», a magyar bajokra való figyelmeztetésnek megdöbbenően tárgyilagos, már-már adatszerű példái. Velük jut el Juhász Gyula ismét a kereszténységhez: mély katolikus érzülete egészen a népi egyházi énekek szépséges áhitatáig emeli némelyik versét, köztük is a legszebb kettőt: «A tápai Krisztust» és a «Búcsúfiát».

Mialatt Juhász Gyula eddig az érettségig, eddig a jellegzetesen és maradandóan «juhász gyulai» magasságig elérkezett, egyre mélyebben ázott beléje a pesszimizmus, a mindenről való lemondás, a minden változhatatlanba való beletörődés. Átadta magát idegei végzetének, nem tett semmit az emésztő unalom, a pusztító közönyösség ellen. Szerelme vágyakozó és reménytelen maradt, a versek Annája eltávolodott tőle, csak a versekben tűnt fel újra és újra, mint a szerelemnek, a jobb világnak lidérce. És a «jobb világ» egyre inkább a halál lesz. Gulácsy Lajoshoz ír, akinek jobb egy elmerült, fantasztikus álmvilág, az örület álmvilága, mint az őt is fojtogató «másik, józan, gaz pokol», ahonnan nem tudott kimenekülni, amely a melankólia leg-

sötétebb perceiben se jelent meg előtte megváltón. Félig az életben, félig a halálban: így élt a háború utáni években s ennek az éber-ön tudatlan lelkiállapotnak hű lázgörbéi versei, a remekmű ragyogó fényeivel és a torzó furcsa árnyaival.

S most aztán, egyik áprilisi napon mégis sikerült elmenekülnie az áhitott és olyan sokszor felidézett elmúlásba és az «utonálló», az «öreg zsi-vány, vén cimborám, Halál» rátalált a szegedi remeteségben.

Thurzó Gábor.

Halasy-Nagy József: Korunk szelleme. (Dante-kiadás, Budapest, 1937.)

A magyar filozófia a XIX. sz.-ban főleg a német filozófia változásait és fejlődését kíséri nyomon. Böhm Károly hatalmas rendszerezése az egyetlen valóban monumentális filozófiai tett a XIX. sz. magyar gondolatvilágában. A pozitívizmus korszaka kevés egészet alkotott, hiszen Pauer Imre Wundt nyomán kísérletezett, s nem jelentett igazi jövőbe vezető hidat se Medveczky Frigyes filozófiai vívódása, sem Alexander Bernát szellemes, de töredékes evolucionista gondolatvilága. A XX. század huszas éveivel a magyar filozófia új korszakba lépett. Úgy látszik bekövetkezik a magyar filozófia hagyomány önálló kialakulása s az igazi rendszerkiépítés kora. Ennek következtében a magyar filozófiai a magyar szellemiség sajátos problémáira fordíthatja figyelmét, s a magyar szellemi világ elmélyítésén s a sajátos magyar problémák filozófiai megoldásán is dolgozhatik.

Ilyen világot tár fel Halasy-Nagy József *Korunk szelleme* c. műve is. Ő a filozófiai essaynek nemcsak művelője, de annak igen kevés magyar művészei közé is tartozik. E kötetének első darabja: *Korunk szelleme* szinte mintája a súlyos drámai menetű gondolatvázlatnak, amelynek

komoly puritánsága, tömör és kristálytiszta elgondolása nagy hatást kelt az olvasó lelkében. Ez a mű preludiuma, bár nem foglalja magában annak minden színét és gazdagságát. A második tanulmány békülekenyebb, bizakodóbb; címe: *A filozófia és az európai lélek*. Ebben az európai filozófia feladatát, a létnek önmagában és önmagából való magyarázatát hirdeti, s hitét fejezi ki abban, hogy a modern filozófia erre az útra fog térni. Monografikus elmélyülésű a gazdag tanulmányzámba menő következő darab, amelyben Pauler Ákos filozófiáját méltatja. Ez a rész művészi felépítése mellett azért is nevezetes, mert nemcsak Paulernek, hanem rajta át a filozófus őszinte és tiszta életformájának, sajátos etoszának is magyarázata, s egyúttal filozófiatörténeti vázlat, amely találó színezéssel helyezi európai háttérbe az egyik legnagyobb magyar filozófus oeuvre-jét. Vártuk, hogy Halasy-Nagy József a Madách problémát is felvesse, mert a magyar filozófiának örök feladata marad a legnagyobb magyar filozófiai költő gondolatvilágának magyarázata. Ennek a Madách-essaynek mintegy bevezetője a következő vázlat, amely a *történelem ritmusáról* szól s az egyén és a közösség harcának problémáját bölcséleti oldalról mutatja be. Maga a Madách-essay új megvilágításban tárja elénk Madách kultúrkritikáját, s szellemi rokonságát Kierkegaardig és Nietzscheig szélesíti ki abban az értelemben, hogy Madách is kora életének túlságos elintellektualizása ellen foglal állást. Madách gondolatvilágának beillesztése a ma problémái közé, Jaspers, Heidegger ontológiai felfogása szempontjából: mintegy tetőpontja ennek az ízig-vérig modern gondolatvázlatnak, amely jövő Madách-kutatások csiráját hordja magában. A következő darab *A filozófia mitoszairól* mintegy folytatása és kiágazása azok-

nak a problémáknak, amiket a szerző az előbbi fejezetekben felvetett. Az utolsó két tanulmány ismét személyes ízű: az egyik a fiatal Dilthey-ről szól, a másik, utolsó: Weszely Ödönről. Az előbbiben a nagy német filozófus örök ifjúságának, a másikban Weszely Ödön értékes pedagógiai munkásságának állít a szerző el nem múló emléket.

A mély tartalmon kívül jellemzi a kötetet a nyelv élvezetes tisztasága és világossága. Az író művészi összefüggésben mondja el gondolatait s az esszék felépítése olyan, hogy mindegyik a vége felé súlyosodik, s tartalma mintegy gondolati, epigrammai csattanóként tömörül egy-egy pompás meghatározásba. E művészi formának más változata a Paulerről szóló hosszabb lélekzetű tanulmányban mutatkozik, amely három rövid fejezetre oszlik. Az első Paulernek az embernek az arcképe, a második filozófiájának mintegy immanens kritikája, a harmadik a pauleri filozófia mai jelentésének méltatása. Ebben kifejezésre jut Halasy-Nagy József filozófiai felfogásának egyik lényeges eleme: az aktualitás, az a dinamikai erő, amely folyton és el nem lankadó munkával kérdezi, hogy mi az élet, de különösen a mai élet, mi az ember, de különösen a mai ember s mi a ma sorsa, értelme és rendeltetése.

E filozófiai fejtegetésekben nem érzünk semmit a naturalizmus korlátaiból. Itt az emberen nem a szomorú szükségszerűség uralkodik, s nem húzza meg magát a materiális lét láncába. Halasy-Nagy József szerint az ember nem tisztán szellem és nem tisztán ösztön, a valóság nemcsak természet, hanem eszme is, az élet nemcsak véletlen, hanem szükségszerűség is s az emberiség sorsa egyénektől és közösségektől függ: ez a filozófiai realizmus ezeknek az esszainak a mély tanulsága. Ennek történetfilozófiai kisugárzása

A történet ritmusa c. tanulmányának befejező mondata: «Ha az individualizmus nagyobb áldozatra lesz kész a közösség felé, mint amit a multban mutatott, s a kollektivizmus jobban megbecsüli az egyént, meg fog épülni Európa jövőjének aranyhídja, amelyen az eljövendő nemzedékek járnak fognak».

Ez a mély és életszerű filozófia, amely seholsem áll meg a felületen, hanem mindenütt leszáll a mélységbe s mindenünnen fel tudja hozni a filozófiai gondolat aranyát, teszi nemcsak érdekessé, hanem aktuálissá is ezt a könyvet, amelyet a szakember époly élvezettel forgathat, mint a filozófia s a mai élet nagy kérdései iránt érdeklődő művelt magyar emberek szélesebb nyilvánossága.

Dr. Merényi Oszkár.

Vitéz dr. József Ferenc főherceg:
Szüreti szózat. (Versek. Budapest, 1937. Franklin Társulat).

Lírai versek mérlegelésénél nem közömbös, sőt nagyon is fontos tényező a lélek fajsúlya, s ebből a szempontból kétségtelen, hogy a Szüreti szózat egy eszményi lelkületű férfiú nemes érzés- és gondolatvilágának hű tükörképe. József Ferenc főherceg verseinek választékos gyűjteménye, melyet rendkívül izléses kiállítású terjedelmes kötetben bocsátott nyilvánosságra, visszhangja mindazoknak az érzéseknek, melyeket a mai magyar sors bennünk felkavar, s a lélek rezdüléseinek úgyszólván olyan széles skáláját öleli fel, amilyen széles az emberi élet csak lehet ebben az adottságban. A vallásos leborulástól a szociális bajokon és együttérzésen át a közös nagy magyar fájdalomig s a gyermeki szeretettől a hitvesi hűségen át a jogos apai büszkeségig minden mély érzés hangot kap lantjának húrjain. Így énekel például:

«Uram, mikor a munka nagy ország-
[útján járok . . .
. . . Verejtek és por, verejtek és könny
Takarja akkor testem . . .
. . . a nagy országúton nagyon sok a kő,
Árkaiban gúny és tüske nő,
S az út porában vér és szív hever,
Menők, törtetők lába mindent össze-
[ver,
Óh, ha látom ezt: . . . szívem járadni
[kezd . . .
. . . az út szegélyén járadt kopott
[kereszt áll
S odaesem annak tövéhez . . .
. . . s a keresztre járadt dalos madár
[száll,
Ne csak arra nézz, Uram, hanem te-
[kints, tekints reám is.
(Dobó fohásza.)

Vagy a hitveséhez:

«Te néztél tán csillagot este szobád-
[ból?
E csillag elhozta szemednek tükrét —
Én hallom a hulló tüzeknek zenéjét,
Zengő szavukból hangodnak dallama
[szól».

(A nappal.)

És másutt:

«Anyám, ma felvirult a gyermek-
[áldás fája,
Házam boldogságok nagy virágos-
[kertje,
Az anyaságot óh be másképp látja,
Ki asszonyában azt úgy megsze-
[rette . . .»

(Anyámhoz.)

Diadalmas örömmel hirdeti hol az élet örök értelmét és szépségeit, hol pedig csüggedten bizakodással és ösztönző munkakészséggel a magyar feltámadásba vetett törhetetlen hitünket és reményünket. Például:

«Viharszárnyon jön az üzenet:
Kikelet! Kikelet! . . .
. . . Megmozgatja a jégálmú vizeket
Kikelet! Kikelet! . . .
. . . Viharszárnyon jön az üzenet:

Föl a magyar szíveket! . . .
 . . . Megmozgatja a jégálmú lelkeket
 Kikelet! Kikelet! . . .

(Kikelet.)

A Barázda-ének töretlen hite így
 zeng fel:

«Barázdákon ahogy járunk, járunk,
 Zöldje van a kikelő velésnek.
 Bánatokra sötét ajtót zárunk,
 Jönnek jobb napok még, bárhogyan
 [is késnek].»

De van ostora is nyomorúságunk
 lelketlen vámszedőire; a szalma-
 lángos hazafiságról pedig ezeket
 mondja:

«Lángotvető magyar gondolatok
 Sok beszédben mind hamuvá égtek . . .
 . . . Csépellt érzelemből a beszédek
 Meghózták a hazug önámítást . . .»
 (Pásztortűznél.)

A «Kis magyar falu» baját is éle-
 sen látja:

«. . . Hol a régi munkahangú ének?
 Éhezünk és rongyaink beszélnek.
 Ördögszekér száguld át a pusztán
 Ördögmagot ugarföldbe szórván . . .»

A belső forrongásnak roppant fe-
 szültsége érződik a Szüreti szózat leg-
 több versében, melyekben az érzés
 gyakran úgy háborog a szavaknak
 mélyén, mint a láva a tűzhányóban,
 s ez az erő, akárcsak a Vezúv a kö-
 veket, valósággal kirobbantja a lélek-
 nek a képzelet színes képeibe burkolt
 izmos alkotásait, az akárhányszor
 mázsás gondolatokat. Éppen ez a
 folytonos feszültség magyarázza, azt
 a szerfőlött gondos törekvést is, hogy
 az érzések és gondolatok lehető leg-
 pontosabb kifejezést találjanak. Ilyen
 képei vannak:

«E bátor égigtörő tűzből Jákob-létrák
 Önmagukat vérzőgörnyedéssé hajtják,
 Hogy alázatuk fokain a gyengék
 A mennynek tárult kapuját elérjék.»

Vagy:

«A nappal, a forró kemence lezárta
 [kapuit,
 Álmatag árnya az éjnek köszönté a
 [tengert,
 S az éjszaka öre, a csend már hosszan
 végighevert
 A partoknak hűs fövényén . . .»

De idézni lehetne még a kötetből
 sok szép sort és verset, mely utóbbiak
 közül különösebben kiemelkedik a
 «Nézni, mindig nézni», «Mi nem
 hiába», «Jákobharcunk Istennel»,
 «Esztergomi Dunahid», stb. Mindent
 egybevetve, nemes szándék, izmos
 akarat és lelkes cselekedet ez a ver-
 seskönyv, melynek minden lírai da-
 rabja szerzőjük mondanivalójának
 magasrendűségét dicséri.

Z. F. Gy.

Dorthea Brande: Nyitott szemmel.
 (Bárd kiadás.)

Alcím: «A sikeres érvényesülés
 útmutatója». «Az angol könyvpiac
 világsikere.» Elég, elég a reklámnak
 is van határa. Ez talán mégis sok egy
 kissé. Mit képzelsz a magyar fordító,
 hogy ennyi csábító fel- és alcím után
 úgy fogjuk inni könyvét, mint szom-
 jas vándor, ha a sivatagban forrásra
 akad. A csábító címek után, szinte
 mellbevágja az embert a kiábrándu-
 lás. Ha ennek a könyvnek a nyo-
 mán, — mint ahogy hirdeti, — új
 egzisztenciák születnek, nemes elha-
 tározások és termékeny munkában
 oldódnak föl a félrecsúszottak serege,
 akkor ne irjon le soha senki egy sort
 sem, hiszen a világmegváltó könyv
 már megszületett. Egyetlen monda-
 ton épült fel: «Cselekedj úgy, mintha
 a kudarc lehetetlen volna!» Hát ebben
 még van valami csábító, de amit kö-
 rére adagolt az irónó 150 oldalon
 keresztül, azt igazán elengedtük volna.
 A jó magyar közmondás ezt írja:
 «Az akarat sikert arat.» És ezt már
 elemisták széles vonalú írkaájukba is

belerajzolják jelmondatnak. Tudtommal már a görögök is így tanították csemetéiket. Miért kell ehhez a régi jó módszerhez a nagyképű tudálékosság ilyen ragyogó ötletességű fejezetcímét ragasztani: «A balsiker akarása.» «A balsiker akarásának áldozatai.» «A balsiker jutalmai.» «Intelmek és minősítések». Igazi érték a kötetben csak az a néhány mondat, melyet másoktól idéz az író. Saját tanácsai és elmélkedései közül álljanak itt elrettentő például eme fegyvelmezési szabályok, melyek az érvényesülés felé vezetnek: «Tégy 20 kilométeres utat. Ne egyél 12 óra hoszszat. Egész nap ne szólj egy szót sem. Maradj fenn egész éjjel és dolgozz!» Ezeket a parancsokat ird fel papírdarabkákra és minden hónapban bonts ki egyet belőle és tedd meg a parancsot, ha szakad az eső, vagy ha négergyerekek potyognak akkor is, minden körülmények között tartsd be. Időnként jelölj ki napot, amikor senki kérését ne tagadd meg. Kivéve, ha arra kérnek, hogy állásodról mondj le. Hát ez igazán szép, hogy az érvényesülés útja még ezt is nem iktatja programjába. Hiszen ha a kudarc lehetetlen, akkor csak jelentkezz, majd kapsz másik állást.

Nagya nyitott szemmel kérdezem, (de a világért sem ez a könyv nyitotta föl), vajjon a kritikusokon kívül vannak olyanok, akik elolvassák ezt a könyvet?! Isten óvja őket!
Nagy Méda.

Kozocsa Sándor: Zilahy Károly esztétikája. Esztétikai füzetek. 4. szám. Budapest, 1937.

Esztétikai irodalmunk példátlan értékű történeti kataszteréből — melyet Mitrovics Gyula készített el — valahogy kimaradt Zilahy Károlynak, a magyar esztétikai gondolat torzóban maradt, szép ígérétének ismeretése. Ezt a hiányt pótolta most a nagyszorgalmú szerző. Munkáinak

két kötetét és a korabeli folyóiratokban elszórt tanulmányainak és kritikáinak seregét az alig 26 esztendő korában elhunyt író hagyta ránk. Ebből a gazdag, de szomorú csonkaságában félbemaradt életműből vonalazta meg Kozocsa az elfelejtett esztétikus írói arcát.

Bajza és Vörösmarty utóda, Adyék elődje és Gyulai, Arany és Péterfy kortársa. Kritikai munkálkodása a szépről szóló magyar gondolat szükségyszerű és logikus láncszeme, a kortársak szívesen fogadták és az irodalmi ellenfelek is megbecsülték. Tudományos pályája alig öt esztendő szűk korlátai közé szorul, ezért nem gazdagíthatta önálló esztétikai rendszerrel a tudományt és ismertetőjére most annál nehezebb feladat hárul, hiszen elrejtett mondatok és szavak mögül kellett összeszedetnie az egy séges gondolatmenet szárait. De a kritkusi dialektikájával egyúttal az is járt, hogy ezek a mondatok sokszor egymással kelnek harcra, megtagadják egymást. Az önellentmondás is ismertetője a fiatalágnak.

Zilahy esztétikáját az érzékre építette és e fogalomban az izlést, az intuitív meglátást és a beleérzést fogta egybe. Önmagát zseninek hitte — mint azidőben annyi más! — ezért bizott annyira az érzékben és esztétikai és kritikai ítéleteinek csalahatatlanságában. Pedig e sokatolvasott, erősen kiművelt örökifjú ma jóval inkább a tanulmány érzetét kelti bennünk műveivel, mintsem az ihletett alkotóét. Izlése és esztétikai felfogása egyaránt kiforratlan, ami különösen Molière-ről írt meglepő és számunkra már érthetetlen soraiból tűnik ki. Meg nem állapodott kereső még, aki úgy dönt műről és költőről, hogy a költészet célját és hivatását sem ismeri egészen.

Emlékét nem is Gyulaival és másokkal folytatott heves kritkusi párbajai, sem általános esztétikai néze-

tei őrzik meg, hanem *A tragédia bölcselete* c. tanulmánya, melyben egyéb írásaival ellentétben feltűnő egységben és meggyőző erővel fejti ki dramaturgiai megfontolásait és a tragikumról szóló elméletét. S e mű értékéből mit sem von le Kozocsának a bíráló éberségével tett megállapítása, hogy Zilahy e szépen megfogalmazott elméletével is többször kerül ellentétbe szinikritikáiban.

Nem lehet vitás, hogy Zilahy Károly működése gazdagodást jelent kritikánk és elméletünk folyamatában. Nyugatnak fordult tekintete olyan örök értékek és meglátások felé terelte a magyar gondolatot, hogy tévedései és ellentmondásai ellenére is az érzékre épített esztétikája számos termékeny megfigyelést tudott felszínre hozni akár benne, akár szellemi örököseiben, műve folytatóiban.

Kozocsa Sándor ezzel az érett hangú tanulmányával nagyon becsületes és hasznos munkát végzett.

Dénes Tibor.

Uj regény Julius Cézáról (*Bentley: Ave Caesar! Athenaeum kiadás.*)

Julius Cézár az, kiben minden idők hőskultuszának papjai a pogány «übermensch» klasszikus szobrát kifaragták, hódolva géniuszának, ami gyökeresen annyira európai és fehéremberi, hogy hatását a kereszténység se vágta el, sőt polaritását élteze inkább.

Személye és szerepe a maga egy-szerűségében is örökké aktuális ürügy ahhoz a vitához, amelyet máig sem döntöttek el Cézár és a galileai Jézus hívei s amit maga a názáreti sem dönt el, amikor mondja: adjátok meg a cézárnak, ami az övé és Istennek, ami Istené. Az európai életszemléletnek ez a dualista formája az Istenember és az emberisten végletéből táplálkozik szüntelen anélkül azonban, hogy nyugvópontra lelne és egyesülne akár egyetlen korszakban is. Keresztény

Európának örök Faustjai a példák arra, mennyire különmemű erők ütközéspontjában formálódik az európai ember s marad torzó, valahányszor ezt a két végletet egyesíteni akarja magában, de lehet szent vagy hérosz, ha e két véglet közül csak az egyiket vállalja a szerep következményeivel.

A polgári humanitás és tolerancia eszméje, amely a XVIII. század óta közvetítésre vállalkozott e két véglet között: csak szivárványhid amaz utópia felé, ami a pogány és a keresztény Pax Romana fölött egy harmadik létforma megvalósításában: a demokrácia Világállamában hisz. Eből az áthidaló és egyeztető szándékból fakad a századvég világnézeti közömbössége s a modern európai szellemnek ez a hermafroditizmusa teremti meg azt az oxigénszegény légkört is, amely nem bír el Istent, hanem csak egy Renan-i Jézust, vagy Anatole France-i kísértőket Tacitus demiurgosai helyett, akiknek kardja és politikai zsenialitása nem sokban különbözik a londoni City nagypolgárainak üzleti kérlelhetetlenségétől és tőzsdei szimatjától. Ennek a korszaknak embertípusa még csak nemrégén közösitette ki Európából Napoleont, az utolsó Cézárt s az igazit: az evilági hatalomakarás kardos és koronás aszkétáját, hogy helyére a pénzeszsák polgári aszkétáját állítsa.

A polgári Európának nem kellene sem eleven, sem holt képviselői a fausti embert formáló végleteknek, mert ez a formálóerő csupa dinamizmust rejt magában, holott a polgár a maga harmonizáló életszemléleteinek és kiegyenlítést kereső élettaktikájának megfelelően: nyugalomra vágyik. Hőskultuszát és hősszemléletét is tehát bizonyos harmoniára törekvés jellemzi. A hősi eltökéltség és fanatizmus szélsőségeit, amelyek kihívhatják a végzetet és a balsorsot ellene, igyekszik lefaragni. Közrejátszik ebben hagyományos racionaliz-

musa, amely nem számol misztikumokkal és hőstétől is elvárja, hogy ne hőkkentsen, ne okozzon meglepetést, legyen kézzelfogható realitás. Ezt a lehetőséget pedig azzal éri el, hogy hősei ábrázolásához a realista regénynek, e tipikusan humanifikáló műfajnak mesterségbeli eszközeit használja fel. Pozitívizmusa a tényekhez hajtja, humanizmusa a költészethez — vallás híján s mikor történelmi regényt ír: kénytelen dokumentumokat keverni költészettel. Valóságérzését a mai kor zűrzavarában elvesztette, pozitívizmusa számára kora, a jelen, nem nyújt támaszpontokat, — regényes hajlamainak viszont már nem hizeleg a modern regény. Saját korát nem érti, korának irodalma pedig lassan megfelelkezik róla. Hová mentse hát s hova horgonyozza le a polgár a maga árván maradt individualizmusát, ha csak a multba nem, az életrajzi regény könnyű műfaján keresztül, amiben polgári megbecsülésre talál még az egyéni karrier eszméje, szemben a mai kor anti-polgári karrierlehetőségeivel, amiknek a mai kollektivista törekvések vetnek ágyat? Hová mentse a maga opportunistá humanizmusát, ha csak az életrajzi regénybe nem, ahol még rámennydöröghet a zsarnokokra s amelyenek sáncai mögül rápuskázhat a mai diktátorokra is s ahol még szabadon áldozhat a maga hőskultuszának oltárán?

A polgári Anteus, akit földre tepertek a mai válságok, az életrajzi regényben akar talpra állni és hogy teoretice még talpon van, bizonyoság rá az életrajzi regények nagy népszerűsége, amiknek értékét esztétikai szempontból nézni felesleges, ha e műfajnak irodalomszociológiai jelentősége ennyire evidens még.

Bentley, ez a cézári halott-támasztó, aki historikusnak és írónak egyformán közepes, a sokoldalú Cézárból a polgárt választja ki, a hadvezértségét nyugósen viselőt, a ha-

talom és az élet eudaimonistáját, a játékos, a toleránsat, a fölényesen mindent megértőt, a nyugalmat keresőt — s amit a végén mégis egy korlátolt, világnézeti fanatikus döf le a kardjával. És csakugyan: a jó polgári Cézárt, akit csak fokozati különbségek választanak el Ciceró nyárspolgári opportunistusától, alig érheti nagyobb tisztesség, ha őt egy «világnézeti fanatikus», milyen Brutus volt, öli meg. Cézár halála a nagyszívű polgár tragédiája, akivel a szabadság száll sirba és a demokrácia: Bentley erre tanítja ki olvasóját. A Carlyle-i recept, aminek alapján ez a történelmi regény elkészült — csak arra jó, hogy fedezze a Polgárság Anabázisát a sivár jelenből a mult eliziumi mezőire.

Kézai Béla.

Vályi Nagy Géza: Kócsag. Versek. Kir. M. Egyetemi Nyomda. Ma a szellemnek úgyszólván minden területén a tudatosodás korát éljük. Még lírai költészetünk «sui generis» naivságába is mind több tudatosság vegyül. A tudatélet önkifejtése azonban a lírában akkor igazán magasrangú, ha ambivalens, azaz, ha gazdag ösztönélet jár vele. A kettőnek megalkuvás nélkül való szimultán együttműködése óvja a lírai verset egyfelől a spekulatív jellegtől és céltalan gátlásoktól, másfelől az írótehetség káros túlkapasaitól.

Vályi Nagy Gézánál a tudatnak s ösztönnek ez az összhangja eléggé bizonytalan; e belső zavarban rendszerint külső erőknél keres védelmet. Verskultúrája jórészt a mult század tartalmi és formai eredményeinél időzik érzékenyebb válogatóképeséggel; de Adyig, sőt Kosztolányiig elkalandozik. Az innen-onnan való verselemeknek mély, lényegfőtárázó légköri előnyeit ritkán tudja tökéletesen kihasználni. Nincs hozzá mindig elég átható ihlete, gazdasági érzéke. Ahol témája közvetlen át-

élést kívánna, érzelgőssé válik vagy egyhangú bölcselkedővé. Kevés benne a leleményesség: az oly sokszor használt gondolatjel tudvalevően nem pótolhatja a — gondolatot.

Vályi Nagy Gézára elsősorban témájának különlegesebb ünnepiessége van emelő hatással, a kothurnuszos téma, pathetikus írói természetének az felel meg legjobban. Nem a tartalmi alakítás, hanem a dikció tekintetében. A dikció csillogó lendülete pusztá szóélmény útján is elérhető. De hogy a szóélményből szómágia lehessen, szükséges az erkölcsi ércfedezet szurrogátuma. Amikor Vályi Nagy Géza hatásos versbeszédeit kiemeljük, erkölcsi komolyságának is becsüléssel adózunk. Lelkes, csüggedést nem ismerő magyarság fúti át irredenta és alkalmi verseit. S igazságérzetéből föltoluló honfiúi haragja époly dallamos formát talál, mint szeretetének rokonszenves megindultsága. Retorikája hátat fordít saját öncélú szépségeinek, mihelyt nemzeti lobogát vesz kezébe. Téma és író egymásra hangolódása e területen a leghomogénebb.

Rímtechnikájáról csak annyit, hogy az asszonánból és azonos nyelvtani alakok összecsengéséből tisztábbat, kevesebbet kérünk.

Asztalos Dezső.

Provánszi költők. Holler András fordításai. (*Kultúra könyvnyomdai műintézet. Pécs.*)

Ez a gyűjtemény hat provánszi költő lírai alkotásait nyújtja az irodalmi csemegét áhító olvasónak, igen nagy körültekintéssel, gondnal készült átültetésben. Szűköske termése ez a «több évi tanulmány és kísérletezés» eredményét egybefoglaló igyekezetnek, de úttörő munka, tehát megérdemli az elismerést. Talán éppen a Nobel-díjas Mistral vers-átültetései a legkevésbé sikerültek, melynek

magyarázatát abban a rafinált és bonyolult formavirtuozításban lehetne keresni, mely ragyogó testi valósága, külső habitusa költészetének és mivel Holler egész figyelmét ez kötötte le, a belső lényeg siklott ki kezéből, az, ami majdnem utánozhatatlan. Provánsz «daltelt mező»-nek levegőjét, illatát, forróságos és gondolatébresztő szuggeszióit — mely ezeket a költőket megremegtetete — nem sikerült megragadnia. Néhol azonban, úgy tűnik, megközelelti ezt a játékos hangulatot. Különösen Mistral: «Holdvilág», Aubanel: «Falusi este» és Derbaud: «Tanya» című verseiben. Vagyis ott, ahol az idillikus és leírórészletek variálódnak, kevesebb a belső sugárzás és a lélekprizma sajátos fénytörése.

Ezeknek a provánszi költőknek — felibristáknak, ahogyan magukat nevezték — egyedülállósága nem gondolataik eredetiségében, látásdimenzióik gazdagságában rejlik, «szűkkörű és egyhangú ez a költészet», csupán színkeverésében pompázatos, derűs és mélabús egyszerre, inkább légies, mint földönjáró, de mindig egyetemesen emberi hang. A középkori és latin szellem csodálatos vegyülete. Ez az érdekes szellemi egymásbafonódás ölt testet Mistral «Lidércfény» c. versében, melyben Cercamon, a bűvész és bohóc szerzetessé lesz, hogy viharos multját vezekelje, de egy verőfényes napon nimfákat lát táncolni az ingoványon. Ez a pogány vízió annyira megzavarja, hogy visszatér a világi örömhöz és meghal mint csavargó.

Érdekessége a könyvnek, hogy két középkori trubadur is helyet kap benne, Peire Vidal, aki hangjának erőteljességével, kifejezései könnyed eleganciájával ejt bámulatba és Bernart de Ventadorn, aki barangolásai közben hazánkban is megfordult és megénekelte Imre király dicsőségét.

Hunyady István.